Storfjord kommune
November 2006.

M E T O D E B E S K R I V E L S E

Hvordan sette i gang arbeid med å bygge opp samisk/kvensk språk- og kulturforståelse i kommunen ?

Stackars gammelfar
Nog förstår jag när du säger
Det där hör inte samekulturen till
Jag har vörnad för din vilja och din ålder
För dig

Men var har du själv
Gjort av dina skinnbyxor
Och var har du tappat
Dina byxband

Och har du hört
Hur moster Elle säger
Inte kan väl samen något

Men bry dig inte om det
Under femtio år
Har hon fått höra det

Tänk istället på
Vem som lärt henne detta

Fra Vidderna inom mig, Nils- Aslak Valkeapää, 1987.

Metodebeskrivelse for å bygge opp samisk/kvensk språk- og kulturforståelse i kommunene.

Beskrivelsen bygger på de erfaringer Storfjord kommune har gjort seg i arbeidet med å utvikle en generell kulturforståelse og aksept for samisk/kvensk kultur. Dette prosjektet i Pleie og Omsorgs-tjenesten (PLo) i kommunen er utviklet gjennom tre år, med økonomisk støtte gjennom prosjektmidler for helse og sosial tjenester på Sametinget. Metoden er drøftet med representanter i Kåfjord/ Gàivuotna og Lavangen kommuner. Dette er ***en*** måte å gjøre dette på.

Bakgrunn.

I Storfjord kommune så administrasjonen for helse- og sosialtjenester behovet for å få en større lokal forståelse, spesielt i arbeidet innen helse-, sosial-, oppvekst og kultursektoren. Bakgrunnen var at man registrerte at de sentralt aksepterte omsorgs- og opplærings teoriene ikke alltid harmonerte med virkeligheten i lokalt omsorgs- og opplærings arbeid. Teoriene passet på en måte ikke inn i den lokale forståelsen. De beste intensjoner kunne i verste fall oppleves som et overtramp overfor enkelte, særlig eldre tjenestebrukere, slekt og nabofellesskap.

Det systematiske arbeidet med samisk kulturforståelse ble påbegynt høsten 2000, og har siden mer og mindre vært inkludert i kommunens løpende tiltaks- og arbeidsplaner. Oppgaven har gått ut på å bygge opp en bevissthet og forståelse omkring lokal kultur, og måter å bruke dette som konkrete tiltak i det daglige arbeidet i plo-tjenesten. Hensikten var å opparbeide en forståelse og iverksette handling i tjenesten, basert på sjøsamisk tro og levemåte – dialogen mellom samisk, kvensk og norsk virkelighetsoppfatning.

Prosjektarbeidet har vært en spennende prosess som etter hvert har fremhevet behovet for en synliggjøring av den gamle sjøsamiske/kvenske kulturen. Den sterke fornorskningsprosessen ga de sjøsamiske og kvenske miljøene et mindreverdighetsstempel som vi fortsatt sliter med. For å oppnå en varig erkjennelse av verdien som ligger i de gamle lokale tradisjonene, må det fortsatt drives aktivt opplysningsarbeid og kompetanseoppbygging.

Prosjektet ”Fjordfolkets tro og levemåte” kan være et bidrag i arbeidet med å gi dem som arbeider innen plo-tjenesten større mulighet til å gi brukerne en bedre hverdag basert på deres eget kulturelle ståsted. Med basis i de erfaringer vi i Storfjord har gjort gjennom denne prosjektperioden,vil vi presentere noen synspunkter og gi noen anbefalinger på en metode for å bygge opp samisk og kvensk språk- og kulturforståelse i en kommune.

Vi tror at prosjektarbeidet vårt er en medvirkende årsak til at Storfjord kommune nå har satt i gang et arbeid for å vurdere om kommunen bør innlemmes i samisk språkforvaltningsområde.

For å oppnå enkel oversikt skrives anbefalinger i kursiv og uthevet skrift på slutten av hvert kapittel.

Arbeidsmåte.

Det vi legger frem er et resultat av et arbeid i en prosjektgruppe, sammen med tiltak utført i pleie-omsorgsetaten i kommunen, hvor arbeidstittel på prosjektet er "Sjøsamisk prosjekt - Fjordfolkets tro og levemåte." Arbeidet har bestått i å hente frem og dokumentere gamle tradisjoner og verdier i et sjøsamisk/kvensk lokalsamfunn, samtidig som vi har prøvd ut og iverksatt tiltak innenfor plo-tjenesten.

I den sammenheng drøftet vi utfordringer om metode, et stadig tilbakevendende tema i våre møter. Dette også med tanke på den utvikling som bla Kåfjord kommune beskriver i boka *"Kamp, krise og forsoning,"* Paul Pedersen og Asle Høgmo. Norut Samfunn, Rapport nr 4. 2004. Det har vært viktig for oss å hente frem, dokumentere og videreføre den virkeligheten som er i Storfjord samfunnet. Vi ønsker å knytte sammen gammel og ny forståelse uten for mange konfrontasjoner.

Vi har hele vegen arbeidet med å dokumentere vår egen historie fra et innenfra ståsted, ved å skrive ned fortellinger for å illustrere vår livsforståelse og takling av hverdagslivets mange utfordringer, slik vi har lært det av våre foreldre, besteforeldre, slekt og naboer. Og vi har til hensikt å la denne livsforståelsen prege arbeidet i alle avdelingene i plo – sektoren.

Vi har besøkt kommunene Gaivuotna/ Kåfjord og Lavangen, hatt møter med personer som er aktive i det sjøsamiske arbeidet, deltatt på seminar og møter, der vi har gjennomført samtaler omkring våre forslag og erfaringer fra arbeidet. De innspill vi har fått har vi så drøftet i våre møter, og flettet inn i denne rapporten.

- ***Vår metode har hele vegen vært samtaler, utprøvninger, registrere aktuelle problemstillinger, og så på bakgrunn av dette nedtegne dokumentasjoner og gjennomføre tiltak i prosjektet.***
- ***Vår metode har hele vegen bygget på å fremme den lokale kunnskapen og den lokale livsforståelsen som grunnlag for handling.***

Forarbeid.

I dette prosjektet og i de to andre kommunene har vi erfart at er det et fortrinn å ha noen «ildsjeler», noen som har mulighet og er villig til å bruke av sin tid og egen kompetanse på dette arbeidet, og som våger å stå fram med sine livserfaringer og sin livsforståelse. Man må faktisk lete etter slike personer, som er villige til å ta i bruk og å synliggjøre samiske tradisjoner i skrift og handling i dagliglivet.

Forarbeidet er en avgjørende faktor for resultatet. Det gjelder å bygge relasjoner mellom personer som er opptatt av språk og kultur, som har en forståelse av viktigheten av å erkjenne og videreføre tradisjonskulturen, eller hverdagskulturen, i et lokalsamfunn, i vårt lokalsamfunn.

Sammensetning av prosjektgruppe / styringsgruppe.

Vi anbefaler at man i utgangspunktet «håndplukker» en liten gruppe som har kunnskaper om lokal kulturhistorie, interesse og mot til å dokumentere at kulturen ikke bare har en emosjonell verdi, men at det faktisk vil bidra til et rikere hverdagsliv og en bedre omsorg for folk flest i lokalsamfunnet.

Dette arbeidet må ledes av spesielt interesserte personer, som er aktive og samfunnsbevisste, og med bred sammensatt bakgrunn. Vi anbefaler personer med lang erfaring fra forvaltning, undervisning, formidlingstjeneste, fra både norsk og samisk politisk arbeid over lang tid, og andre som kjenner lokalsamfunnet godt fra ulike ståsteder. Gjerne at de også er kjent og har etablerte posisjoner i bygdesamfunnet.

Det er viktig allerede i utgangspunktet å erkjenne at arbeidet er en prosess som involverer innbyggere og ansatte både praktisk og følelsesmessig, og som må gå over relativ lang tid. Man må også involvere de ressurspersonene som ennå er i lokalmiljøet og som kan formidle tidligere tradisjoner og god gammel erfaringskunnskap.

Vi må ta hensyn til at fornorsknings prosessen har skapt såre minner hos mange, minner og smerter som må bearbeides i en langsom prosess.

- ***Det nedsettes en prosjekt / styringsgruppe som har som målsetting å formidle den lokale kulturen til nye helse- og sosialarbeidere i kommunen.***
- ***Det må tas hensyn til sammensetningen gjennom interesse, geografi internt i kommunen, aldersblanding, kjønn, yrkes- og erfarings bakgrunn, informasjons- og formidlingserfaring, samfunnsvitenskapelig forståelse, kunnskaper om læstadianismen, dokumentasjons-, intervju- og samtale kompetanse.***
- ***Utvalget bør ha som oppgave / mandat å samarbeide med og bistå de som arbeider med den samiske/kvenske tenkningen i barnehager og skoler.***
- ***Etablere en tverrfaglig gruppe med ansatte fra flere avdelinger.***

Formalisering av arbeidet

Det er nødvendig å få arbeidet fra arbeidsgruppen befestet gjennom formelle politiske vedtak, f.eks. opprettelse et samepolitisk utvalgt, et kulturutvalg, eller et samisk rådgivende utvalg etc. Utvalgene gis definert mandat, målsetting, tidsrammer, forventet resultat og rapporterings- evalueringsrutiner.

Det er en fordel at arbeidet knyttes til både administrativt og politisk ledelse. Det er viktig å knytte eierforholdet til prosjektet hos sentrale politikere og byråkrater. I Lavangen er kommunens rådmann sekretær for samepolitisk rådgivende utvalg. Det oppleves som nyttig.

En bør knytte arbeidet opp mot det generelle kulturpolitiske arbeidet i kommunen og gjerne at et av utvalgets medlemmer oppnevens fra kommunens kulturutvalg.

Økonomi

Arbeidet koster penger - selv for «ildsjeler». Det er derfor nødvendig at det stilles økonomi til disposisjon, til skrivehjelp, porto, telefoner, reiseutgifter rundt i kommunen, intervjuarbeid, besøk på institusjoner i hjem, informasjonssøking m.m.. Kommunen må årlig prioritere arbeidet i eget budsjett, men det er også nødvendig med støtte fra eksterne kilder, f.eks fra Sametinget i en oppstartsfase.

Det må tas høyde for at dette arbeidet er et langsiktig arbeid. Det er mange som trenger tid for å kunne erkjenne sin opprinnelige kultur, en kultur som i verste fall har vært fortrengt gjennom generasjoner.

- ***Det opprettes et politisk oppnevnt samepolitisk / rådgivende utvalg i kommunen***
- ***Det utarbeides et mandat og rammer for arbeidet.***
- ***Det stilles økonomi til arbeidet.***
- ***Vi anbefaler at rådmannen er sekretær i utvalget (Lavangenmodellen).***
- ***Arbeidet refereres etter faste rutiner i hovedutvalg og styrer.***

Hvordan bygge opp en forståelse for behovet?

Kompetanseheving.

En del av vår oppgave har vært å få ansvarspersoner og andre ansatte interessert i å delta i opplæring der vår spesielle kulturelle innsikt formidles. Det er viktig at flest mulig ansatte fra samme arbeidssted deltar på kursene. Det gir en større forståelse og gjensidig støtte i det daglige arbeidet. Vi har også vurdert beordring av ansatte til deltakelse på kurs, slik en av kommunene har gjort. (Gàivuotna/ Kåfjord).

I Storfjord startet vi høsten 2000 med et **kurs for personell fra helse- og sosialtjenestene.** Kurset ble meget vellykket og flere ga i oppsummeringen uttrykk for en annen forståelse av kulturens betydning i omsorgssammenheng.

Året etter, i desember 2001, ble kurset fulgt opp av et nytt kurs og nå også med lærere fra skolene som deltakere. Også dette kurset ble godt mottatt av de ansatte. En del av kurset besto av noen praktiske øvelser omkring kulturelle koder. Det viste at kultur har mange fasetter og flere nøkler til forståelse. Mange mener dessverre fortsatt at det samiske er ensbetydende med reindrift og sjøsamisk virkelighet er et ikke – tema.

Kunnskapsoppbygging.

Vi møter dessverre fortsatt også en holdning om at arbeidet med sjøsamisk- og kvensk kultur er unyttig og bortkastet tid å holde på med. Det viser seg at ved større innsikt i den lokale kulturen, blir det både nyttig og interessant, ikke minst for folk som tilrettelegger og jobber direkte mot tjenester for innbyggerne i dag. Vi ser at den lokale kulturforståelsen kan gi innsikt i andre minoriteters kultur og livsoppfatning. For å kunne forstå mennesker og kunne samhandle med folk fra andre kulturer, er det nødvendig å kunne fange opp og tilrettelegge tjenester ut fra de kulturelle kodene. Slik må tjenesten til daglig forholde seg også til kulturelle spørsmål.

De fleste ansatte er opptatte av å gjøre en god og faglig innsats, og vi har forsøkt **å stille de aktuelle spørsmålene,** og å finne frem til de svarene som preger vårt samfunn her vi bor. Slik har vi satt fokus på følgende problemstillinger:

> Hvordan kan kulturforståelse bidra til å utvikle en bedre helse- og sosialtjeneste i kommunen ? Hvordan kan vi ivareta innbyggerne på en best mulig måte ? Hvordan møter vi den hjelpetrengende på hans egne premisser? Hva er god pleie/omsorg ut fra lokal kulturforståelse? Det gamle menneskets «rollemodell»? Den hjemmeboende gamles plass i familien? Hva vet vi om hjemmespråket som barn til den gamle brukeren ? Innredning og hjemmets / husets funksjoner? Mattradisjoner? Uteliv, arbeidet rundt hus og fjøs? Fangst og fiske?

Vi anbefaler å legge inn tema om kvensk/sjøsamisk kulturforståelse i andre kurs, for eksempel sammen med annen faglig internopplæring. Man må ha forelesere som kan implementere og ufarliggjøre temaet og gjøre det litt engasjerende og spennende, for å vekke interesse. Vi har opplevd at ansatte som i utgangspunktet var skeptisk til å bruke tid på dette, senere har etterspurt oppfølgende kurs.

Brukerperspektivet. For ansatte i helse- og sosialsektoren er det en økende bevissthet om å ha brukeren i sentrum. Det innebærer en respekt for at det er brukeren som er eksperten på sitt eget liv, sin tanke, kultur og livssituasjon. I en slik tenkning vil de sjøsamiske og kvenske tradisjonene ha sin selvfølgelige plass. Tjenesten skal ikke tilpasses hjelpernes eventuelle manglende kultur- og språk innsikt og kompetanse, og forståelse om hva som er bra eller dårlig i en lokal kontekst.

- ***Kurs i lokal kulturforståelse innefor alle sektorer, som relateres til praktisk hverdag i tjenesten, og som dokumenterer tradisjoner fra vårt område.***
- ***Påbygging av kompetanse i en kursrekke.***
- ***Minst ett kurs avholdes hvert halvår i kommunen.***
- ***Samisk / kvenske tema inn i andre kurs i kommunen.***
- ***Etablere kontakt med relevante kursholdere med stor faglig tyngde og god formidlingskompetanse.***

Lage en lokal historiebok: Våre Fortellinger.

Vi har erfart viktigheten av å arbeide med en lokal historiebok, Våre Fortellinger. Prosjektgruppa har øst av sin lokalkunnskap og skrevet ned historier fra vårt liv og vår hverdag her i kommunen. Arbeidet har gitt en sterk motivasjon i prosjektgruppa.

Det skal bli et hefte eller ei bok som alle ansatte i kommunen får når de starter i kommunen, som gir en innføring i den lokale kulturhistorien, og som skal være obligatorisk lesestoff for alle, gjennom den enkelte avdelings HMS- og introduksjonspermperm.

Om Fortellingen som kulturbærer

Samisk og kvensk har tradisjonelt ikke hatt et skriftspråk i dagliglivet. All kunnskapsoverlevering er gjort i en muntlig form, er blitt fortalt videre fra generasjon til generasjon. I den samiske/kvenske fortellertradisjonen har dagliglivets hendelser, det som folk selv har opplevd, eller episoder som er knyttet til bestemte personer eller steder, blir overført gjennom fortellingen. Slike historier er ofte knyttet til arbeidsliv som fiske, fangst og andre arbeidsforhold, eller de kan referere til natur, dyr eller værforhold. Historiene kan også være knyttet til overnaturlige fenomen og opplevelser i forhold til naturen, til personers forutanelser (vardøger), drømmer, eller avdøde personer. Fortellingene har i seg elementer av oppdragende og formanende art, og de gir gjerne råd om hvordan menneskene bør forholde seg til, eller hvordan de kan takle overnaturlige hendelser og opplevelser.

I den sjøsamiske fortellertradisjonen er det ofte slik at en forteller historien om hendelser og ting. Man beskriver ikke moralistisk eller irettesettende, men forteller historien om noe eller noen, som gir forståelsen av hvorfor og hvordan ting ble slik det ble. Svært ofte er en åndelig dimensjon flettet inn. Mange av fortellingene som i seg selv er knyttet til dagliglivet, står implisitt i en kontekst av oversanselig eller åndelig forståelse. Det gjelder spesielt i forhold til lesertradisjonen og den tradisjonelle folkemedisinen, men også i andre hverdagslige sammenhenger.

Felles for fortellertradisjonene er at historiene opptrer «levende» og på mange måter virker styrende i samhandlingen mellom mennesker. Fortellingene lever videre, de tas opp i folks bevissthet og overføres fra generasjon til generasjon.

- **Prosjektgruppa lager sin historiebok, Våre fortellinger, der lokal kunnskap og verdiforståelse nedtegnes og verdsettes i tjenesten.**
- **Boka skal brukes som lærebok i lokal kulturforståelse i tjenesten.**
- **Historiene skal fortelles som den kulturformidling det har karakter av.**
- **Historiene skal brukes til å forstå hvorfor og hvordan ting er blitt slik det er, og til å gi læring i verdispørsmål som oppstår i tjenesten.**

Mediastrategier. Opplysningsarbeid.

Media og andre informasjonsfora må prioriteres for å øke interessen og forståelsen for kulturens betydning både hos politikere og kommunens befolkning for øvrig.

Det er viktig at man jobber åpent og fortløpende med informasjon. Noen vil ut fra vår fornorskningshistorie være skeptiske i utgangspunktet, men vi erfarer at det som regel avtar gjennom informasjon og kunnskapsutvikling. Vi mener at folkemøter likevel ikke kan anbefales. I slike møter kan man risikere konfrontasjoner mellom de mest ekstreme fra begge sider, og som igjen kan skape unyttige og ødeleggende virkninger for arbeidet. Erfaringer fra det er dokumentert fra andre kommuner.

Spørsmålet om folkeavstemming hvis kommunen skal innelemmes i nærings- og / eller språkforvaltningsområdet kommer av og til opp. Vi anbefaler ikke at det avholdes folkeavstemming. I følge nasjonale og internasjonale rettslige bestemmelser, kan det stilles tvil om det folkerettslig gis anledning til at en majoritetsbefolkning skal avgjøre de rettigheter en minoritet har til å utøve sitt språk og sin kultur. Ingen påtvinges samisk språk, kultur eller næringsvirksomhet selv om kommunen kommer inn i samisk nærings- og / eller språkforvaltningsområde.

En kan lage brosjyre/informasjonshefte om de lokale samiske/kvenske kultur - tradisjonene, eksempelvis mat-tradisjoner mv. Det er stor etterspørsel etter slik litteratur, både fra innflyttere, men også fra kommunens egne innbyggere.

Vi har drøftet følgende tiltak : Saklige avisinnlegg, Oppmerksomhet og deltakelse på kulturarrangementer, etablere rutiner slik at arbeidet om samisk/kvensk kultur kommer inn som referater i offentlige dokumenter, samiske/kvenske tema regelmessig inn i hovedutvalgets møter, innlemme prosjektet inn som fast link eller spalte på kommunens hjemmesider**,** få verdien av samisk/kvensk språkkompetanse med i utlysningstekst, markere samefolkets dag, bruke kofte og komager i hverdagen

- ***Lage lokale strategier for å være synlig i media***
- ***Ha egen link på kommunens informasjonsmateriell/ hjemmeside.***
- ***Være synlige i kommunens vanlige politiske og administrative arbeid***
- ***Delta i arrangement og orientere om det samiske / kvenske***
- ***Etterspørre samisk og kvensk språk – og kulturkompetanse i alle stillings-utlysningstekster i kommuen.***
- ***Vi anbefaler ikke folkemøter.***
- ***Vi anbefaler ikke folkeavstemming i spørsmål om kommunen skal innelemmes i nærings- og / eller språkforvaltningsområdet.***
- ***Aktivt bruke samisk og kvensk språk, klesdrakter, matskikker osv. der det er naturlig i tjenesten.***
- ***Lage temaheft , gjerne i samarbeid med skolene.***

Samarbeid med andre kommuner

For oss i Storfjord har det vært stor støtte i å ha en god dialog med andre kommuner som er opptatt av å ta vare på tradisjonene i den sjøsamiske/kvenske kulturen. Gjennom erfaringsutveksling i møter og seminarer, blir verdiene i de tidligere lokale tradisjonene på en måte «blankpusset» og tilført vår kollektive bevissthet på en konstruktiv og oppklarende måte.

Vi ønsker alle som ønsker å ta opp dette arbeidet, LYKKE TIL !, og vi står gjerne til disposisjon med våre erfaringer for de som måtte ønske det.

Anne Dalheim

prosjektleder
Etatssjef helse- og sosial

Prosjektgruppa har bestått av:

- Pensjonist og tidligere formannskapssekr. Oddvar Ørnebakk Skibotn / Storfjord,
- Stipendiat/ sykepleier Anni Henriksen Uitø /UNN / Kaldfjorden
- Læstadianerpredikant/ politiker Hans Nic Nilsen, Stubbeng/Storfjord,
- Avd.leder Valmuen verksted og mastergradstudent Nina Kristiansen, Steindalen/ Storfjord,
- Pensjonist og politiker Gunhild Johansen, Oteren /Storfjord
- Pensjonist og politiker Rasmus Engstad, Skibotn / Storfjord
- Avd. sykepleier med samisk kulturfag Viktoria Nilsen, Skibotn/ Åsen Storfjord
- Leder for prosjektet, PLO-sjef Storfjord kommune, cand. Polit. Anne Dalheim
- Hjelpepleier Torgeir Lilleng, Pu –tjenesten / Åsen omsorgssenter.
- Elling Vatne, prosjektmedarbeider
- Inger Isaksen, prosjektsekretær